

Viljenka Škorjanec

Ob tridesetletnici Osimskih sporazumov**Uvod**

UDK 327(45:497.1)»1974«

ŠKORJANEC Viljenka, dr., profesorica zgodovine in sociologije, specialistka za mednarodne odnose, Gimnazija Bežigrad, SI-1000 Ljubljana, Peričeva 4, viljenka.skorjanec@guest.arnes.si

Ob tridesetletnici Osimskih sporazumov

Zgodovinski časopis, Ljubljana 60/2006 (134), št. 3–4, str. 437–446, 30 cit.

1.01 izvorni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

Avtorica predstavlja večplastnost težavne pogajalske poti, ki je uspešno pripeljala do podpisa Osimskih sporazumov in njihove ratifikacije. Tako je bilo dokončno rešeno mejno vprašanje med Jugoslavijo in Italijo. Slednja je priznala sukcesijo sporazumov tudi z novo državo Slovenijo. Ob upoštevanju državnih meja kot opore sodelovanja, je Osimo danes še posebej v duhu razmišljanj sodobne Evrope.

Avtorski izvleček

UDK 327(45:497.1)»1974«

ŠKORJANEC Viljenka, PhD, Professor of History and Sociology, Specialist for international Relations, Gimnazija Bežigrad, SI-1000 Ljubljana, Peričeva 4, viljenka.skorjanec@guest.arnes.si

30th Anniversary of the Treaty of Osimo

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 60/2006 (134), No. 3–4, pp. 437–446, 30 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

Described is the complexity of the troubled negotiation procedures that led to the signing of the Treaty of Osimo and its ratification. The Treaty represented the final conclusion of the border issue between Yugoslavia and Italy. The latter also recognized succession of the Treaty with the independent state of Slovenia. Since resolved border issues represent the basis for cooperation between states the Treaty of Osimo reflects, particularly today, the spirit of modern Europe.

Author's Abstract

V zgodovini slovenskih (jugoslovanskih) meddržavnih odnosov z Italijo (do l. 1991) predstavlja kompleks pogajanj za določitev meddržavne meje med Italijo in Jugoslavijo (1974–1975), povezan s podpisom Osimskih sporazumov (OS), peti in zaenkrat zadnji kronološki mejnik.¹ V pričujočem prispevku je ob obletnici podpisa OS poudarek na analizi pogajalskega procesa, ki je pripeljal s podpisom pogodbenih dokumentov do uspešne rešitve tedaj odprtih vprašanj s sosednjo Italijo. Večplastna obravnava slovensko-italijanskih odnosov, ki je plod večletnega raziskovalnega dela, bo širše obdelana v monografiji.

Korenine pogajalskih stalnic, ki so prepoznavne v odnosu s sosedo Italijo v 20. stoletju, segajo vse do leta 1915, ko je Italija z Londonskim paktom prestopila v tabor antantnih sil in si izborila prednosti v kasnejših pogajanjih in predstavlja pomembno izhodiščno točko za razumevanje italijanske pogajalske pozicije in njenega vedenja v dvajsetem stoletju.² Po

¹ Razprava temelji na arhivskih dokumentih iz osebne arhiva avtorice. Arhiv vsebuje komplet gradiv, ki sta ga avtorici v hrambo prepustila Miloš Minić in Boris Šnuderl. Sestavljajo ga: Dokumenti Saveznog sekretariata za inostrane poslove (SSIP) Jugoslavije za tajna pogajanja iz arhiva zunanjega ministra Miloša Minića (dalje: AMM), dokumenti iz arhiva jugoslovanskega pooblaščenca za tajna pogajanja Borisa Šnuderla (dalje: ABŠ); Viljenka Škorjanec, Jugoslovansko-italijanska pogajanja v letih 1974–1975 o določitvi meddržavne meje (Osimo). Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Ljubljana 2005, str. 426–441.

² Rimska vlada se vse do danes ni otrsela t. i. »londonskega sindroma«. Več o tem Jože Pirjevec, Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 do danes, v: Annales 8/96, Koper 1996, str. 9.

Mirovni pogodbi (MP) 1947 je italijanska stran pospeševala izseljevanje in spodbujala eksodus Italijanov iz ozemlja, ki je pripadlo Jugoslaviji. Tako so hoteli mednarodni javnosti pokazati krivično odvzeta ozemlja in s tem ustvarjati primerno vzdušje za zahtevo po vrnitvi cone B Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) Italiji. Pritiski optantov in tržaških reakcionarnih krogov so v italijanski javnosti skupaj z neofašistično propagando ustvarili negativno klimo za dogovarjanje z Jugoslavijo. Siceršnje nespoštovanje pogodbenih obveznosti je razvidno tudi po parafiranem Londonskem memorandumu o soglasju (LMOS) leta 1954, ko so se izgovarjali, da je stanje s cono B STO le začasno ter zavlačevali z dokončno rešitvijo mejnega vprašanja. Zahtevali so še manjše popravke ob že določeni meji po MP. Zagotavljali so, da njihova vlada de facto sicer priznava mejo po LMOS, da pa je potrebno de iure najti drug pravni naziv. Hkrati so širili mit o ohranitvi lastne suverenosti v coni B STO in uspeli, da je italijansko javno mnenje lažje sprejelo LMOS. Na tako ravnanje je vplivala predvsem obmejna politična struktura, pa tudi vplivi in ravnanje italijanskih državnih organov, zlasti Ministrstva za zunanje zadeve (MZZ). Rimska vlada se je zavarovala tudi s političnimi in diplomatskimi sredstvi in ni predložila LMOS v ratifikacijo parlamentu.

Italijanska administracija, zlasti MZZ, je pripravljala predloge političnim strankam in vladi z namenom zavlačevanja in nereševanja odprtega mejnega vprašanja. Dejstvo je, da je bilo za Italijane 10 let po izgubljeni vojni težko odpirati rane in se po teoriji o suverenosti odreči pravic glede STO. V vmesnem času je prihajalo do nekaterih tajnih srečanj diplomatov na nivoju posebnih ambasadorjev, vendar le z namenom prikazovanja dogovarjanj z Jugoslavijo. Tovrstno ravnanje je sprožalo na jugoslovanski strani stalni dvom v resnost italijanskih namer vse do ratifikacije OS, ob nastanku države Slovenije pa tudi na njeni strani.

Intervencija Sovjetske zveze na Češkoslovaškem 1968 in strah pred Brežnjevo doktrino sta pokazala, da lahko odnosi z Jugoslavijo postanejo krizno žarišče v Evropi. Hladna vojna, posebno pa starost predsednika Josipa Broza Tita, je pripomogla k odločitvi italijanske vlade, da je potrebno rešiti odprta vprašanja z Jugoslavijo. Zato je zunanji minister Italije Giuseppe Medici leta 1968 predlagal paket osemnajstih točk, ki je predvidel spremembo demarkacijske mejne črte po LMOS v državno mejo z ozemeljskimi določbami. Paket osemnajstih točk je bil sprejet kot pogajalska platforma za nadaljnja pogajanja na srečanju ministrov Medicija in Minića marca 1973 v Dubrovniku. Šlo je za bistven kakovostni premik v meddržavnih odnosih, saj je italijanska stran ponudila, da se v Dubrovniku namesto prejšnjih izvedencev imenuje dva diplomatska pooblaščenca, ki bi pripravila predlog končnega sporazuma, hkrati so bili postavljeni konkretni roki za izpolnitev obvez. Ob uradnem tajnem diplomatskem kanalu sta ministra na štiri oči določila še en poseben, neuradni vzporedni kanal za tajna pogajanja političnih pooblaščenca, v kolikor bi uradna tajna diplomatska pogajanja ne napredovala.³ Politično vodstvo Italije, zlasti stranka Krščanske demokracije (KD), je želelo preko drugega kanala vzpostaviti neposredni dialog vzporedno z državnimi odnosi, ki jih je usmerjala diplomacija.

Četudi je Minić že v Dubrovniku ocenil italijansko pobudo za delo političnih tajnih pogajalcev kot edino realno možnost za doseg sporazuma, so se nadaljevala neuspešna pogajanja diplomatskih predstavnikov do konca leta 1973. Pogajanja kljub strokovnosti kadrov niso obrodila sadov, saj sta imela diplomatska pooblaščenca od svojih vlad preozek manevrski prostor, njuno delo je bilo že vnaprej obsojeno na neuspeh.⁴

³ Več o tem Viljenka Škorjanec, *Jugoslovansko-italijanski odnosi v luči dubrovniškega srečanja zunanjih ministrov 1973*, v: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 2001, l. 55, št. 3–4, str. 465–487.

⁴ Več o tem Viljenka Škorjanec, *Neuspeh jugoslovansko-italijanskih diplomatskih pogajanj v letu 1973*, v: *Zgodovinski časopis*, Ljubljana 2003, l. 57, št. 1–2, str. 147–162.

Geneza jugoslovansko-italijanskih pogajanj 1974–1975

Zaradi skrbi, da bi na jugoslovanski strani problem internacionalizirali, je januarja 1974 zunanji minister Aldo Moro prvič po večmesečnem čakanju povabil na obisk jugoslovanskega ambasadorja Mišo Pavičevića.⁵ Pod vplivom stranke KD je Moro šele leta 1974 podpisal pooblastilo Eugeniju Carboneju za konkretno specialno misijo, ki jo je vseeno želel postaviti pod ožji nadzor svojega ministrstva.⁶ Tovrstna Morova drža odpira vprašanje, zakaj drugi kanal ni zaživel že prej, torej v letu 1973.

Italijanski pogajalec Carbone in jugoslovanski Boris Šnuderl sta vzdrževala občasne stike, vendar pa drugi kanal v tem času še ni zaživel, saj je po njegovi vzpostavitvi prišlo do enoletnega zastoja.⁷ Po zaostritvi dvostranskih odnosov, ostrih diplomatskih notah in govoru predsednika Tita, je prišlo do pozitivnega premika na italijanski strani. Predsednik Tito je namreč v svojem govoru v Sarajevu z dne 15. aprila 1974 poudaril, da želi Jugoslavija z Italijo dobre odnose, da mnogi na Zahodu ne želijo priti do evropske varnosti in da nam ni treba nikomur popuščati ter dajati nobenih koncesij.⁸

Predsednik vodilne italijanske stranke KD Giulio Andreotti se je po mednarodnih ocenah stanja med obema državama z govorom v Vidmu maja 1974 javno opredelil o nameri Italije, da sklene z Jugoslavijo ustrezní sporazum. Na zboru alpincev je po navedbi časopisa *Il tempo* z dne 5. maja 1974 podal v zvezi z jugoslovansko-italijanskimi odnosi izjavo, ki je v nadaljevanju pozitivno vplivala na jugoslovansko postopno sprejemanje italijanske pobude za pogajanja. Povedal je, da je eden od pozitivnih korakov zunanje politike Italije vrnitev k odprtim in pristrčnim odnosom s sosednjimi državami. Motivi sodelovanja z Jugoslavijo naj popolnoma prevladajo miroljubne in lojalne razlike glede posameznih vprašanj, kar mora italijanska stran ponovno potrditi v interesu tako italijanskega kot jugoslovanskih narodov. Še več, vsi se morajo zavedati, da ohranitev manjšinskih kulturnih in jezikovnih značilnosti ne slabi, ampak krepi skupno življenje naroda.

Vrh stranke KD je v znamenju bližajočega se zasedanja Konference o evropski varnosti in sodelovanju (KEVS) v Helsinkih in temeljnega načela o dokončnosti državnih meja ocenil, da nerešeno mejno vprašanje škoduje globalni italijanski politiki. Po popravku italijanskega pooblastila je julija 1974 jugoslovanska stran naknadno že po prihodu italijanske delegacije na Strmol dokončno sprejela njihovo pobudo za pogajanja posebnih političnih pooblaščenec.⁹ Pogajanja so potekala v popolni tajnosti s presledki na Strmolu od julija do

⁵ Stenografske beležke sa sastanka održanog u Kabinetu saveznog sekretara za inostrane poslove druga Miloša Minića o Italiji, 11. 1. 1974 u 9h, Stenogram kolegija SS o Italiji, SSIP, Kabinet saveznog sekretara, str. pov., stenografsala Tea Toš. AMM; Informacija o jugoslovensko-italijanskim odnosima i platforma našeg daljeg postavljanja, najstrožije poverljivo, SSIP, I. uprava, 20. 2. 1974. AMM.

⁶ Pooblastilo italijanskega zunanjega ministra Alda Mora Eugeniju Carboneju z dne 11. 7. 1974. AMM.

⁷ Boris Šnuderl: Informacija o razgovoru sa dr. E. Carbone-om 19. 5. 1974 u Piranu, Ljubljana, 20. 5. 1974. ABŠ; Delovni dnevni zapiski pooblaščenca 1973–1974. ABŠ.

⁸ Govor predsednika Tita v Sarajevu, 15. 4. 1974: Odločen odgovor naših narodov na revanšistične poskuse Italije, v: Spoljnopolitička dokumentacija, Beograd 1974, št. 2. Izdanje Instituta za međunarodnu politiku i privredu, str. 87–92.

⁹ Zaključci sa sastanka održanog kod PP SIV i SS M. Minića 4. 6. 1974. O našem praktičnom postavljanju prema Italiji u narednom periodu. (Interni delovni dokument brez glave, naslovnika in podpisnika.) AMM; Nedatirani stenogram brez naslova (junij 1974). AMM; Pismo Borisa Šnuderla Edvardu Kardelju, Beograd, 15. 7. 1974. ABŠ; Informacija pooblaščenca o razgovoru sa dr. E. Carbone-om 17. 7. 1974, Ljubljana, 17. 7. 1974. ABŠ; Pismo Borisa Šnuderla Sergeju Kraigherju, 20. 7. 1974. ABŠ.

novembra 1974.¹⁰ Pokazalo se je, da v italijanski vladi tudi tedaj še ni bilo pravega soglasja, saj se je Moro v pogovoru z Minićem na zasedanju Generalne skupščine Združenih narodov v New Yorku septembra 1974 izgovarjal, da ni bil seznanjen o pobudi dela na tajnem drugem kanalu in izrazil nesoglasje za tako reševanje spornega vprašanja brez udeležbe kadrov iz MZZ. Vendar so pogajanja na Strmolu potekala naprej ob sočasnem iskanju političnega soglasja v Rimu. Italijanska stran je želela odstop cone B STO in s tem dokončno potrditev meje med državama prikazati v luči najširših novih gospodarskih ugodnosti, predvsem industrijske cone, ki bi zaradi političnih razlogov segala na ozemlje cone B STO in sicer je bila najprej iz italijanske strani predlagana lokacija ob morski obali, nato pri Ospu ali na Socerbu.¹¹ Zahteva po coni je bila za Italijo condicio sine qua non za končni sporazum. Poleg tega so bili predvideni še nekateri veliki gospodarski projekti (plovni kanal Soča-Sava), energetski objekti, vodno gospodarstvo in razne oblike gospodarskega sodelovanja v interesu lokalnega prebivalstva – cestne povezave, novi mejni prehodi itd.¹²

Pogajanja so obsegala tudi nekatere korekture državne meje po MP v smislu funkcionalnih povezav in provizoričnih situacij npr. na Kolovratu, Sabotinu, glede vasi v Brdih in Gorice. Jugoslovanska stran je vztrajala, da se nikjer ne bo korigirala meja, kjer žive jugoslovanski državljani.¹³

Ob odločujoči vlogi predsednika države Tita in zunanjega ministra Minića je v procesu pogajanj na jugoslovanski strani večinsko težo prevzela slovenska stran. Pooblaščenec pogajalec je bil Slovenec, ki se je o ključnih vprašanjih posvetoval tudi s slovenskim vodstvom, predvsem z Edvardom Kardeljem in Sergejem Kraigherjem. V pogajalski skupini je bil ob pooblaščenem pogajalcu Šnuderlu za mejno vprašanje določen prav tako Slovenec, diplomat Zveznega sekretariata za zunanje zadeve (ZSZZ) Radko Močivnik. Tudi izvedenci, ki so občasno sodelovali v zvezi s posamičnimi vprašanji, so bili ponavadi Slovenci. Jugoslovanska pogajalska skupina je bila stalna, na italijanski strani je bil ob pooblaščenem pogajalcu Carboneju stalni član le Ottone Mattei, diplomat MZZ, sin beguncev z Reke, druge izvedence so ad hoc vključevali v delo po potrebi.

Bistvo pogajanj je predstavljala pogajalska triada. Italijansko pogojevanje dokončnosti mejnega vprašanja z ustanovitvijo industrijske cone je jugoslovanska stran povezala z zahtevno po razširitvi določil Posebnega statuta iz leta 1954 tudi na ozemlje izven bivše cone A STO, kjer živi slovenska manjšina v Italiji. Nepopustljivost jugoslovanske strani je podaljšala pot do sporazuma za nekaj mesecev, saj brez določila o posebnem manjšinskem členu ni hotela končati pogajanj. Italija ni želela take določbe v pogodbi, saj bi zanjo pomenila mednarodno obvezo, vprašanje manjšinske zaščite bi raje reševali z unilateralnimi obveznostmi (preambula, mednarodne univerzalne deklaracije, parlamentarna svečana izjava). Jugoslovanska zahteva po manjšinskem členu je pomenila prekinitev pogajanj, vendar so po kratki

¹⁰ Pismo Eugenija Carboneja Borisu Šnuderlu (v italijanskem jeziku), Strmol 8. 10. 1974. ABŠ; Stenogram Predsedstva SFRJ (november 1974). AMM; Stenografske beležke sa 18. sednice Predsedništva Socijalističke Federativne republike Jugoslavije, održane 23. 12. 1974 u 10.00 časova na Brionima, državna tajna (podčrtano), stenografisala Tea Toš. AMM.

¹¹ Beležka o razgovorima o zoni održanim sa italijanskom radnom grupom u Strmolju 7. i 8. 8. 1974, strogo pov. br. 11, 13. 8. 1974, radjeno u 4 primerka. ABŠ.

¹² Boris Mikoš: Pro memoria o vodogospodarskih vprašanjih na meji z Italijo, Republiški sekretariat za urbanizem, strogo zaupno – sl. Ljubljana, 22. 8. 1974. ABŠ; Boris Mikoš: Radna grupa, Ljubljana, 2. 9. 1974. ABŠ.

¹³ Radko Močivnik, Boris Šnuderl: Načrt rešitve mejnih problemov z Italijo, državna tajna – najstrožje zaupno, Ljubljana, 14. 8. 1974. ABŠ.

krizi italijanske vodilne politične stranke vendarle načelno pristale na manjšinski člen, čigar vsebina bi veljala za slovensko manjšino v Italiji.¹⁴

Glede morske meje je italijanska stran na Strmolu zaradi ugreza težkih tankerjev pri plovbi v pristanišči Trst in Tržič zahtevala spremembo izhodiščnih točk za razdelitev teritorialnih voda. (Pokazalo pa se je, da so si predvsem želeli zagotoviti širša ribolovna področja na naši strani, kjer je večji ribji fond.) Jugoslovanska stran je odklonila ta argument in odobrila koridor skozi svoje morje (od rta Savudrije mimo Debelega rtiča).¹⁵ To koncesijo je kasneje potrdila tudi Republika Slovenija.

Na Strmolu so pripravili skupna besedila sporazuma o vseh odprtih vprašanjih med državama in pogajanja bi bila lahko končana.¹⁶ Italijanska stran bi morala le še potrditi dogovorjeno, vendar so zahtevali še drugo fazo ponovnih pogajanj marca 1975 v Dubrovniku, kljub temu, da so sprva prosili le za formalni sestanek proceduralne narave med pooblaščenca. V nadaljevanju je jugoslovanska stran morala pristati na okleščeno vsebino manjšinskega člena, del vsebine pa so prenesli v preambulo. Dubrovnik je bil izbran simbolično, da se tudi Hrvaška pojavi v delu pooblaščenca.¹⁷ Kljub zagotovitvi italijanskega pooblaščenca, da so s tem izčrpane vse njihove zahteve, so nato aprila v Rimu ob urejanju besedil skušali poseči v že dogovorjene vsebine.¹⁸

Kljub temu pa v tretji fazi pogajanj med pooblaščenca v Strunjanu junija 1975 italijanska stran ni več skušala spreminjati dogovorjenih vsebin. Jugoslovanska stran je v korist Italije sprejela le ozemeljski popravek na Sabotinu in s tem omogočila parafiranje tekstov sporazuma. V Strunjanu torej že sledimo uradnim diplomatskim pogajanjem, ko sta oba politična pooblaščenca postala vodji državnih delegacij (pooblastilna dokumenta obema pogajalcema s strani političnih vrhov sta bila napisana kasneje). Narava pogajanj se je spremenila v diplomatska in se končala s parafiranjem meddržavnega sporazuma v francoskem jeziku. Pogajanja so še vedno potekala v največji tajnosti v protokolarni stavbi Izvršnega sveta Slovenije. Strunjan so izbrali zato, ker je sodil v cono B STO. V Strunjanu so bili parafirani dokumenti na uradnem papirju obeh zunanjih ministrstev.¹⁹

Ves čas dela pooblaščenca je bila na jugoslovanski strani prisotna previdnost. Jugoslovanska stran namreč ni bila prepričana ali ne gre na italijanski strani le za taktiko pridobivanja časa in v danem trenutku za neuspeh pogajanj okriviti Jugoslavijo. Taka razmišljanja so obremenjevala tudi delo v Strunjanu, ko je zaradi nezaupanja prišlo do krize v jugoslovanski delovni skupini. Metoda dela kaže na temeljite priprave za pogajanja in pravilne analize prepoznavanja taktike zavlačevanja in premikanja korak naprej in dva nazaj med posamičnimi srečanji pooblaščenca.

V nadaljevanju so na italijanski predlog izpustili poprej predvideno fazo diplomatskih pogajanj in jo nadomestili avgusta 1975 v Beogradu z uradnim parafiranjem pogodbenih dokumentov meddržavnega sporazuma v ZSZZ v prisotnosti jugoslovanskega zunanjega

¹⁴ Manjine, radni nacrt 1, strogo poverljivo: Svečana izjava vlada, 6. 9. 1974. AMM; Osnutek člena 5, 27. 9. 1974. AMM; Nedatiran kasnejši osnutek: Člen 5. AMM.

¹⁵ Zemljevid z naslovom: Situacija nakon pregovora, 16. – 17. 11. 1974. AMM.

¹⁶ Pismo Eugenija Carboneja Borisu Šnuderlu (v italijanskem jeziku), Strmol, 20. 11. 1974. ABŠ; Pismo Borisa Šnuderla Eugeniju Carboneju (v italijanskem jeziku), Strmol, 20. 11. 1974. ABŠ.

¹⁷ Boris Šnuderl: Zabeležka o razgovoru 14. i 15. 3. 1975 u Dubrovniku sa dr. E. Carbone-om, strogo poverljivo. ABŠ; Boris Šnuderl: Zabeležka razgovora sa dr. E. Carbone-om 15. 3. 1975, strogo poverljivo. ABŠ.

¹⁸ Radko Močivnik: Pregled važnijih predloga koje je italijanska strana učinila u toku razgovora SSS Močivnika u Rimu, 16. 5. 1975. AMM.

¹⁹ Stenogram Predsedstva SFRJ: treća tačka dnevnog reda – Neka aktualna pitanja jugoslovensko-italijanskih odnosa, Brioni, 11. 7. 1975. AMM.

ministra Minića in italijanskega ambasadorja Giuseppeja Walterja Maccotte.²⁰ Jugoslovanska stran sprva ni razumela, zakaj je moralo priti po Strunjanu do še enega parafiranja tekstov sporazuma, namesto da bi prišlo kar do podpisa sporazuma. Po razpravi v jugoslovanski skupščini in v italijanski poslanski zbornici, kjer so pooblastili zunanja ministra za podpis sporazuma, je italijanska stran ponovno skušala pogojevati podpis sporazuma s popravki že dogovorjene mejne črte in razširitvijo industrijske cone.

Preobrat je predstavljal Carbonejev prihod v Beograd konec oktobra 1975, ko je poudaril italijansko pripravljenost za čimprejšnji podpis sporazuma. Predvidena pokojninska reforma bi lahko sprožila v Italiji novo vladno krizo, zato sta predsednik vlade Moro in zunanji minister Mariano Rumor želela čimprej podpisati sporazum z Jugoslavijo. Carbone je ponudil končno možnost podpisa sporazuma za 10., 13. ali 14. november, jugoslovanska stran je izbrala prvi datum. V primeru podpisa sporazuma v Rimu bi po italijanskem mnenju lahko prišlo do neprijetnih zapletov. Tik pred podpisom sporazuma so na italijanski strani prosili le še za spremembi v izrazoslovju, kar je jugoslovanska stran sprejela.²¹

V Castel del Monte San Pietro v Osimu pri Anconi, v gradiču, ki ga je dal na razpolago grof Leopardi, sta nato v dvorani orožij ministra podpisala sporazum ob prisotnosti italijanskega in jugoslovanskega tiska. Pri tem je bilo še posebej poudarjeno, da bosta obe vladi ob priložnosti ratifikacije sporazuma v svojih parlamentih vsaka posebej prebrali deklaracijo o politiki do manjšin. Okoliščine ob podpisu sporazuma niso prinesle bistvenih presenečenj.²² Državi sta tokrat dosegli dvostranski sporazum, kar predstavlja bistveno razliko glede na pogajanja, ki so leta 1954 pripeljala do LMOS. Na italijanski strani so se vse do ratifikacije sporazuma 1977 vračali k že dogovorjenim, usklajenim stališčem in postavljali nove zahteve, vendar neuspešno.

Še pred ratifikacijo OS je predsednik Tito odlikoval jugoslovansko pogajalsko skupino »za izredne zasluge pri pripravah sporazuma med SFRJ in Republiko Italijo«. Pri tem je prišla do izraza zavezanost uradni diplomaciji, saj je v tedanjih časopisih, ki so objavili seznam odlikovancev povsod na prvem mestu nekdanji jugoslovanski ambasador v Italiji in tedanji član sveta federacije Pavićević, kljub temu da v procesu pogajanj zelo dolgo sploh ni vedel za obstoj le-teh, saj so potekala izven institucionalnih okvirov. Predsednik države je vzporedno »za izredne zasluge pri delu, pripravah in sodelovanju delegacije SFRJ na KEVS, ki je bila lansko poletje v Helsinkih« odlikoval tudi nekatere funkcionarje in uslužbence ZSZZ. Minić je predal odlikovanja 20. septembra 1976 na posebni svečanosti v ZSZZ.²³ V zvezi s pogajanjem za Osimo je zanimivo, da je vsak odlikovanec najprej dobil t. i. »potrdilo«

²⁰ Pooblastilo italijanskega zunanjega ministra Mariana Rumorja Eugeniju Carboneju z dne 4. avgusta 1975. AMM; Pooblastilo Miloša Minića Borisu Šnuderlu z dne 6. avgusta 1975. AMM; Več o spominih italijanskega ambasadorja v Beogradu v času osimskih pogajanj Giuseppe Walter Maccotta, Osimo visto da Belgrado, v: Rivista di Studi politici Internazionali, Firenze 1993, 1. 60, št. 237, str. 55–67.

²¹ Beležka pooblaščenca o susretu sa Carbonejem 19. 10. 1975 u Beogradu. ABŠ; Beležka pooblaščenca o susretu sa dr. E. Carbone-om 30. 10. 1975 u Beogradu, državna tajna, Beograd, 3. 11. 1975. ABŠ; Vabilo zunanjega ministra Mariana Rumorja Borisu Šnuderlu na večerjo (v italijanskem jeziku) dne 10. 11. 1975 v Castel S. Pietro v Osimo. ABŠ.

²² Izveštaj o susretu podpredsednika Saveznog izvršnog veća i saveznog sekretara za inostrane poslove Miloša Minića sa ministrom inostranih poslova Republike Italije Marijanom Rumorom u Ankoni (Italija) 10. 11. 1975 i potpisivanju ugovornih instrumenata o graničnim i drugim pitanjima između SFR Jugoslavije i Republike Italije, Savezno izvršno veće, 38 – 4 br. str. pov. 407/75, 25. 11. 1975, SSIP, Beograd. AMM; O tem tudi Sergij Premru, Pot, ki so jo nakazali pred 30 leti, še ni do konca prehojena. Spomin na »lov« za krajem podpisa zgodovinskega sporazuma, v: Primorski dnevnik, Trst, 11. 11. 2005, 1. 61, št. 263, str. 5.

²³ TANJUG, Odlikovanje za delovni prispevek, v: Delo, 1. 18, št. 221, 21. 9. 1976, str. 2; TANJUG, Tito odlikovao grupu jugoslovenskih funkcionera, v: Politika, Beograd, 1. 73, št. 22616, 21. 9. 1976, str. 1.

z dne 20. julija 1976, kjer se točno navaja tudi vrsta odlikovanja.²⁴ Uradni list (UL) Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ) je navedeni ukaz predsednika države objavil šele 17. junija 1977, ko je bil sporazum z Italijo že nekaj mesecev ratificiran. Šele iz UL se vidi, da je v resnici najvišje odlikovanje dobil pooblaščenec Šnuderl in sicer orden zaslug za narod z zlato zvezdo. Pavičević, člana pogajalske skupine Aleksandar Jelić in Močivnik ter Zvonko Perišić (ki je aktivno sodeloval v diplomatskih pogajanjih do leta 1973) so dobili nižje in enako odlikovanje, t. j. red dela z rdečo zastavo, član pogajalske skupine Novak Pribičević je bil odlikovan z zaslugami za narod s srebrnimi žarki, Veselin Pupovac pa je kot član pogajalske skupine dobil red jugoslovanske zastave z zlato zvezdo na ogrlici. Odlikovanja so prejeli tudi izvedenci, ki so občasno sodelovali pri pogajanjih.²⁵

Ob tridesetletnici podpisa OS je slovenski zunanji minister Dimitrij Rupel ocenil priprave in podpis sporazumov »kot primer, kako je s pripravljenostjo in dobro voljo obeh strani, na bilateralni ravni, kljub skoraj nerešljivim odprtim vprašanjem /.../ uspelo priti pogajalcem, skritih pred očmi javnosti, do zglednih meddržavnih dogovorov«.²⁶

Osinski sporazumi od ratifikacije do danes

Po ratifikaciji OS 1977 so v obeh državah ustanovili komisije za spremljanje in izvajanje sporazumov, za kar so imenovali koordinatorje tako v ZSZZ kot v italijanskem zunanjem ministrstvu, pa tudi na republiški ravni Slovenije in Hrvaške. OS in njihovo kasnejše uresničevanje so bili, kar se jugoslovanske strani tiče, plod veččin slovenskih pogajalcev. Mejno vprašanje, ki je pogojevalo vsa ostala vprašanja, je bilo z OS dokončno rešeno. V praksi je bila v nadaljevanju v celoti obeležena državna meja, razrešeno vprašanje državljanstva za osebe, katerih status je bil po koncu druge svetovne vojne zaradi nedefinirane meje med državama na območju STO sporen, razrešeno vprašanje odškodnine za italijansko nacionalizirano imetje, vračanje nepremičnin, podpisan je bil sporazum o priznavanju visokošolskih diplom in sporazum o skupni obrambi pred točo. Zgrajeni sta bili cesti na Kolovratu in pod Sabotinom, noveliran je bil tudi Videmski sporazum.²⁷ Plovni kanal Soča–Sava je bil ogromen projekt, ki ni bil ekonomsko upravičen. Ostala pogajalska vprašanja so prav tako do potankosti obdelana in v pogodbi za obe strani obvezujoča.²⁸

Tudi po končani ratifikaciji v letu 1977 so na italijanski strani skušali še kaj pridobiti, kar pa jim zaradi doslednosti na jugoslovanski strani ni uspelo. Prosta industrijska cona, ki je

²⁴ Socialistična federativna republika Jugoslavija, Predsednik republike, Kancelarija ordena Beograd: Uverenje. Ukaz, broj 68 od 20. 7. 1976. Kot zanimivost naj navedem, da je z istim ukazom št. 68 ob svoji tridesetletnici obstoja, »za izredne zasluge in uspehe pri delu, ki ima pomen za razvoj zgodovinske vede v SR Sloveniji in prispevek napredku zgodovine delavskega gibanja«, red zaslug za narod z zlato zvezdo dobilo tudi Zgodovinsko društvo Slovenije, v: Uradni list SFRJ, 31/408, 17. 6. 1977, str. 1318. Slovenski zgodovinar Bogo Grafenauer je bil istočasno odlikovan z redom dela z rdečo zastavo, Ferdo Gestrin pa z redom republike s srebrnim vencem. O tem Tone Ferenc, Trideset let zgodovinskega društva za Slovenijo, v: Zgodovinski časopis, l. 30, 1976, št. 3–4, str. 224, 232.

²⁵ Odlikovanja. Ukaz predsednika SFRJ, št. 68, Beograd, 20. 7. 1976, v: Uradni list SFRJ, 31/408, 17. 6. 1977, str. 1315. Več o rangih odlikovanj izvedencev ter posameznikov za zasluge pri sodelovanju na KEVS v Helsinkih, str. 1318–1319.

²⁶ Dimitrij Rupel, Uvodni nagovor (Opening address), v: Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov (Osimo nella prospettiva storica della contiguita tra gli Italiani e Sloveni). Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.–11. 11. 2005. Glasnik ZRS Koper, l. 10, št. 7, str. 13.

²⁷ Več o uresničevanju Osinskih sporazumov: Tone Poljšak, Trideset let kasneje. Organiziranost Jugoslavije in Slovenije za izvajanje Osinskih sporazumov, v: Svobodna misel, Ljubljana 2005, l. 43, št. 21, str. 9–10.

²⁸ Osinski sporazumi. Serija XIV, 4. zv. Knjižnica Skupščine SFRJ, Beograd 1977, Sekretariat za informacije skupščine SFRJ; Osinski sporazumi. Črtomir Kolenc (ur.). Založba Lipa, Koper 1977.

predstavljala z italijanske strani pogoj končnemu sporazumu, v nadaljevanju zaradi negativnih vplivov italijanskega javnega mnenja ni nikoli zaživela, čeprav je bila njena lokacija določena (Sežana). Italijanska vlada je odstopila od njene uresničitve.

Italijanska stran je priznala kontinuiteto veljavnosti OS tudi z državama Slovenijo in Hrvaško. V UL Italije so bili OS objavljeni 8. septembra 1992 in postali polnopravno veljaven mednarodni akt med Italijo in Slovenijo. Že od oktobra 1992 naprej se je ponovno začela stopnjevati dejavnost skrajno desničarskih sil v Tržaški pokrajini. Menili so, da je Rim zapravil priložnost, ko bi v novih razmerah, s tem ko je uradno priznal Slovenijo kot naslednico OS, lahko iztržil več. Italija je izkoristila diplomatsko še neizkušeno slovensko vlado s postavitvijo zahtev za posodobitev oz. nadgradnjo OS in koncesijami. Na njihovi strani pa niso izvršili obveznosti do pripadnikov slovenske manjšine v Italiji. Desničarske sile v Italiji so obnovile trditve o neveljavnosti sporazumov in postavile zahteve po pogajanjih o odškodnini za zapuščeno in nacionalizirano lastnino ter vračanje nepremičnin optantom nekdanje cone B. Kljub temu, da prosta industrijska cona nikoli ni zaživela, so celo zahtevali, naj se izbriše iz vsebine sporazumov. Zahtevali so zaščito italijanske manjšine kot celote, ki živi v dveh novonastalih državah v Sloveniji in Hrvaški. Oglasil se je tudi Rim z izjavo, da je treba sporazume posodobiti, češ da so nekateri deli zastareli. Bistvo teh novih zahtev je bilo, da bi z odprtjem enega vprašanja začeli revizijo OS v celoti in po posameznih vprašanjih. Nato je Italija pogojevala ratifikacijo pridružitvenega sporazuma k EU in dosegla s Španskim kompromisom spremembe v slovenski zakonodaji. Italijanski parlament je po številnih predhodnih oviranjih marca 1998 končno ratificiral pridružitveni sporazum med EU in Slovenijo.

Septembra 1997 se je po vseh zapletih začel tudi formalni postopek za odobritev zakonskega osnutka v korist slovenske manjšine v Italiji. Njegova odobritev je trajala vse od 15. julija 1971 in se končala 12. julija 2000. V senatu italijanskega parlamenta je bil Zaščitni zakon dokončno odobren 14. februarja 2001. S tem je Italija slovensko manjšino po dolgih desetletjih življenja pod Italijo formalnopravno priznala. Veljavnost mednarodnopravnih dokumentov odpira vprašanje njihove implementacije v praksi in spoštovanja načela *pacta sunt servanda*, kar se je na italijanskem primeru pokazalo vse do danes kot vprašljivo. Tako se danes kljub sprejetju Zaščitnega zakona njegovo izvajanje onemogoča. Odstranjujejo se dvojezični napisi v okolici Trsta, pa tudi javna raba slovenščine je vse bolj omejena ne le v mestu, ampak tudi v nekaterih do sedaj povsem slovenskih občinah na podeželju. Italija vse do danes ne črpa sredstev iz depozitnega računa po Rimskem sporazumu, na katerega je Slovenija izplačala svoje obveznosti za povračilo nacionaliziranega imetja v bivši coni B STO.

Zaključimo lahko, da predstavljajo OS uresničitev možnega. Zaradi živih določil bodo tudi v prihodnje na dejanski ravni predstavljali ustavo odnosov med Slovenijo in Italijo. Italijanska odločitev za Osimo je pomenila tudi njeno samostojno odpoved imperialnim metodam Londonskega pakta in zavestno vrnitev k demokratičnim načelom njenega lastnega preporoda o etničnih mejah z državami, ki so se osamosvojile tudi po izvirnem italijanskem zgledu. S tem poudarkom, ki nadgrajuje pravilo o nespornosti obstoječih državnih meja kot opore sodelovanju, je Osimo danes še posebej v duhu razmišljanj sodobne Evrope.²⁹ V širšem

²⁹ Janko Pleterski, Osimo v zgodovinski perspektivi soseščine Italijanov in Slovencev (Osimo nella prospettiva storica della contiguità tra gli Italiani e Sloveni), v: Osimo – mednarodne in lokalne razsežnosti ob 30-letnici sporazumov. Mednarodni znanstveni sestanek. Ljubljana, Koper, 10.–11. 11. 2005. Glasnik ZRS Koper, l. 10, št. 7, str. 21.

kontekstu slovensko-italijanskih odnosov na osnovi preteklih in sedanjih izkušenj pa je razvidno, da nas čaka težavno sosodstvo tudi v prihodnje.³⁰

S u m m a r y

30th Anniversary of the Treaty of Osimo

Viljenka Škorjanec

After the 1954 London Memorandum, the Italian side used the legal aspect of the agreement as a pretext for stalling over the final resolution of the border delineation issue, claiming that the situation with Zone B of the Free Territory of Trieste was merely temporary. Italy also requested several minor corrections near the border already defined by the Paris Peace Treaty. Due to the events in Czechoslovakia and the advanced age of President Josip Broz Tito the Italian foreign minister, Giuseppe Medici, proposed in 1968 a package of eighteen items. The package included the suggestion that the demarcation line that had been defined by the London Memorandum became a state border with territorial provisions. The package was accepted as a negotiation platform for further dialog at the meeting of ministers Giuseppe Medici and Miloš Minić, which was held in Dubrovnik in March 1973. Alongside the official diplomatic channel the two ministers privately agreed on a special, parallel channel for secret negotiations of political mandataries. The parallel channel was designed as an alternative that would allow the negotiations to continue if the official – likewise secret – diplomatic negotiations could not progress any further. The Italian initiative for negotiations outside of institutionalized framework, with the two countries precluding their departments of foreign affairs, proved to be the only realistic possibility for reaching an understanding. At the end of 1973, when the other channel was not yet active, the diplomatic negotiations ended without any success. After several harsh diplomatic notes and President Tito's speech in Sarajevo Giulio Andreotti, leader of the Christian Democratic Party of Italy at the time, in his speech in Udine in May 1974 publicly announced Italy's intention to reach an appropriate agreement with Yugoslavia. In view of the forthcoming Conference on Security and Cooperation in Europe in Helsinki and the fundamental principle concerning the finality of state borders, the leaders of the Christian Democratic Party estimated that an unsolved border issue was compromising global Italian politics. After a correction to the Italian mandate and the arrival of the Italian delegation at Strmol in July 1974, the Yugoslav side accepted the Italian proposal of negotiations between special political mandataries. Negotiations at Strmol were followed by negotiations in Dubrovnik and Strunjan in 1975. After initialing the wording of the agreement in Belgrade the Treaty was finally signed in Osimo. Although the Italian side continually tried to gain certain points after the final ratification in 1977 the Yugoslav side remained adamant. The claim for a joint free industrial zone, stipulated as the Italian condition for signing the agreement, was never realized although its location had already been determined; Italy withdrew this claim some time later.

When Slovenia and Croatia became independent states the Italian side recognized the continuity of the Treaty of Osimo. Yet soon afterwards it demanded its revision, primarily to obtain compensation for the *optanti*, Italian citizens who had fled to Italy after WWII; that claim was rejected by Slovenia. Slovene entrance in the European Union was conditioned by Italian claims that resulted in the Spanish Compromise and the subsequent change of Slovene legislature. To this day, Italy has not yet withdrawn any funds from the fiduciary account to which Slovenia has been regularly remitting compensation, agreed upon under the Roman Agreement, for nationalized property in former Zone B of the Free Territory of Trieste. Together with already-agreed upon provisions, the Treaty of Osimo represents the realization of what was possible at that time. Since resolved border issues represent the basis for coope-

³⁰ Več o tem Božo Repe, Slovensko-italijanski odnosi od Londonskega memoranduma do osamosvojitve Slovenije, v: Jože Pirjevec (ur.), Gorazd Bajc (ur.), Borut Klabjan (ur.): Vojna in mir na Primorskem. Založba Annales, Koper 2005, str. 323–337.

ration between states the Treaty of Osimo reflects, particularly today, the spirit of modern Europe. Italian lack of respect for the *pacta sunt servanda* principle in the 20th century, however, indicates a troubled relationship also in the future.